

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

УДК 37.013.42

А. В. Кульчицька

Сьогодні, в умовах соціально-економічних змін та великої конкуренції на ринку праці, особлива увага приділяється питанням підготовки висококваліфікованих фахівців у будь-якій сфері діяльності. Однак, професійна компетентність полягає не лише в опануванні загальних професійних знань, умінь і навичок, але й у високому рівні розвитку соціально-психологічної підкованості, основу якої складає соціальна перцепція. Тому вибрану нами тему вважаємо актуальною.

Ця проблема є темою наукових досліджень провідних науковців і методистів з підготовки фахівців. Серед них є вітчизняні вчені, такі як Максименко С., Карамушка Л., Степаненко Г., Бургін М., а також зарубіжні: Агеев В., який працював над проблемою міжгрупової взаємодії як соціальної та психологічної проблеми; Андреева Г., предметом наукових досліджень якої є психологія соціальної свідомості; Бакірова Г., яка розробила тренінгові програми з соціально-психологічної підготовки спеціалістів; Ноздріна Л., яка працювала над проблемою створення дистанційного навчання за новітніми технологіями, і багато інших.

Метою нашого дослідження є узагальнення поняття соціальної перцепції з позиції структурно-функціонального підходу, виявлення методів розвитку соціально-психологічної компетентності фахівців/майбутніх фахівців та розробка рекомендацій з формування навичок соціальної перцепції за допомогою інтерактивних методів навчання.

Соціальну перцепцію розглядають як сприймання, розуміння й оцінку людьми соціальних об'єктів – інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо. Соціальна перцепція є не стільки сприйманням як таким,

скільки забезпеченням усією сукупністю когнітивних процесів сприймання та пізнання особистістю чи групою. Невід'ємними складовими соціальної перцепції, окрім когнітивної (пізнання як сукупність уявлень про соціальний об'єкт, розуміння його як раціонально-логічне пояснення; прогнозування його станів і процесів), є: емоційна (емпатія, співчуття, співпереживання); діяльнісна (поведінкова, конативна); мотиваційна (відображає ступінь ідентифікації суб'єкта з об'єктом, визначає специфіку діяльнісного й емоційного компонентів та має регулятивний вплив на поведінку суб'єкта через знання про те, як об'єкт сприймання зорієнтовано у певних ситуаціях) [1–3].

У процесі професійної діяльності будь-якої галузі соціальна перцепція виконує важливі функції (мотиваційну, модифікаційну, перцептивно-діагностичну, регулятивну, порівняльно-оцінну, інформативно-гностичну тощо), які значною мірою зумовлюють особливості ділової взаємодії [1–3].

Мотиваційна функція соціальної перцепції полягає у спонуканні до певних дій стосовно об'єкта перцепції. Соціальне сприймання опосередковує діяльність та спілкування особистості в соціальному оточенні. Людина набуває соціального досвіду, на основі її знань формуються ставлення та ціннісні орієнтири [4]. При цьому, цінності, що фіксують ставлення до інших людей, модифікують сприймання останніх, змінюють його. Отже, соціальна перцепція виконує модифікаційну функцію.

Соціальна перцепція є також носієм перцептивно-діагностичної функції: вибір тієї чи іншої лінії поведінки людини у кожній ситуації має на меті сприймання – оцінку її елементів, тобто інших і самого себе, а також ситуаційного контексту в цілому. Ця правильна діагностика ситуації як оцінка стану її основних елементів є найсуттєвішим результатом соціальної перцепції з точки зору її внеску в розвиток спілкування та професійної взаємодії [6].

Усю інформацію, яку використовує фахівець у процесі взаємодії із зовнішнім середовищем, можна поділити на певні категорії залежно від її змісту, способів зберігання і мети використання. Обсяг та значення кожної з них залежно від характеру і терміну соціальної та професійної взаємодії можуть

зменшуватися або збільшуватися. Звідси випливає, що соціальна перцепція виконує інформативно-гностичну і порівняльно-оціночну функції.

На основі того, як фахівець відображає й інтерпретує зовнішність і поведінку, оцінює можливості суб'єктів та об'єктів взаємодії, він будує свої відносини з ними, регулює ці стосунки, а також результати, досягнуті у спільній діяльності. Це означає, що соціальна перцепція виконує регулятивну функцію.

Виходячи з вищевикладеної структури і функцій соціальної перцепції в структурі соціально-психологічної компетентності фахівця, під останньою ми розуміємо:

1) здатність розуміти самого себе (передбачає усвідомлення власних мотивів, можливостей у галузі спілкування);

2) здатність розуміти інших людей (передбачає розуміння потреб та мотивів інших людей, особливостей їхньої поведінки, які вони використовують як психологічний захист);

3) здатність розуміти взаємні стосунки людей (здатність адекватно сприймати ситуацію, що складається в процесі спілкування та стосунків);

4) здатність прогнозувати міжособистісні ситуації (що неможливо без розвитку всіх перерахованих якостей, а також вимагає знань про перешкоди у взаєморозумінні і використанні конструктивних комунікативних прийомів).

Повертаючись до вищевикладеної структури соціальної перцепції, підготовка фахівців повинна охоплювати три основні сфери психіки людини [4]:

– когнітивну: отримання знань на теоретичному рівні;

– емоційну: людина краще запам'ятовує ту інформацію, яка переживається емоційно, пропускається через себе, що неможливо без зачеплення мотиваційної сфери людини;

– мотиваційну: пізнавальні та професійні інтереси спонукають до творчої діяльності і саморозвитку (див. таблицю).

Етапи навчання відповідно до цілей та завдань

Цілі навчання	Завдання навчання
Розвиток емоційної сфери особистості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Набуття навичок вільного вияву своїх емоцій та почуттів. 2. Усвідомлення емоцій і почуттів, уміння їх контролювати. 3. Визначення емоційного стану співбесідника за невербальними ознаками. 4. Підвищення чутливості до емоційного стану партнера. 5. Встановлення контакту з партнером. 6. Підтримання контакту під час бесіди. 7. Зняття емоційного напруження у партнера. 8. Зниження емоційного напруження у самого себе
Розвиток когнітивної сфери особистості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток психічних процесів: уваги, пам'яті, уяви, мислення. 2. Розвиток соціальної перцепції. 3. Адекватне сприйняття самого себе. 4. Розуміння співбесідника: його інтересів, проблем. 5. Поетапне вирішення проблем. 6. Відстоювання певної точки зору, переконання партнера. 7. Узгодження своїх інтересів та інтересів партнера
Розвиток мотиваційної сфери особистості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток спрямованості на партнера. 2. Розвиток спрямованості на справу. 3. Усвідомлення власних мотивів. 4. Розуміння мотивів партнера. 5. Узгодження мотивів своїх і партнера. 6. Створення пізнавальної, креативної, професійної та мотивації на розвиток власної особистості

Отже, формування соціальної перцепції як складової соціально-психологічної компетентності студентів/майбутніх фахівців доцільно здійснювати у три етапи/рівні: психічних процесів, міжособистісних взаємодій і внутрішньоособистісному.

Перший рівень, або перший етап у формуванні соціально-психологічної компетентності майбутніх фахівців, повинен бути спрямований на розвиток когнітивних психічних процесів: уваги, пам'яті, уяви, мислення, а також емоцій. Цей етап для оптимізації процесу можна розбити на два підрівні.

На нижчому підрівні можна здійснювати:

- психодіагностику особистості фахівця /майбутнього фахівця;
- деякий розвиток елементарних сенсорних, перцептивних процесів та сенсомоторних реакцій;

– теоретичне вивчення сутності процесів відчуття, сприйняття, уваги, пам'яті, їх механізмів і можливостей;

– розкриття індивідуальних потенційних можливостей в опануванні нових прийомів отримання сенсомоторної інформації з навколишнього середовища;

– вивчення прийомів запам'ятовування інформації тощо.

На вищому підрівні вважаємо доцільним розвиток уяви та мислення. До цього рівня можна віднести і розвиток креативності, хоча, власне кажучи, на здатність до творчості впливають особистісні якості. Тому розвиток творчості передбачає і внутрішньоособистісний рівень навчання.

Другий рівень/етап, міжособистісний, повинен стосуватися переважно сфери спілкування, взаємодії фахівця з різними людьми та групами.

На нижчому підрівні рекомендовано вирішувати такі завдання:

– розвиток уміння урізноманітнювати вияв особистістю емоційних реакцій;

– самодіагностика і контроль емоційної сфери; “зчитування” інформації про емоційний стан, переживання співбесідника за допомогою невербальних виявів;

– установлення контакту, підтримування його в процесі спілкування з однією людиною або групою;

– опанування прийомів спілкування в емоційно насиченій або конфліктній ситуації, зниження емоційного напруження у співбесідника;

– опанування прийомів отримання інформації, техніки активного слухання;

– опанування прийомів передачі інформації;

– опанування прийомів конструктивного спору, аргументування свого погляду та переконання опонента.

Вищий підрівень передбачає підвищення чутливості до міжособистісних відносин:

– навчитися більш глибоко розуміти інших людей, їхні емоційні переживання, їхні мотиви, інтереси, потреби і цінності;

– навчитися усвідомлювати власні емоції, почуття, які виникають стосовно інших людей;

– адекватно сприймати інших людей та самого себе в сфері спілкування;

– набувати навичок адекватного реагування і поведінки в процесі спілкування;

– навчитися прогнозувати розвиток міжособистісних відносин.

У підготовці фахівців міжособистісний рівень ґрунтується на інтерактивних методах навчання із залученням системи тренінгів та управлінських рольових ігор.

Третій рівень/етап, внутрішньоособистісний, складається із завдань, що стосуються особистості майбутнього фахівця. Деякі з цих завдань уже розглядалися на попередніх рівнях, однак вони набувають низки особливостей.

Нижчий підрівень має такі аспекти:

– виявлення або вияснення фахівцем мотивів власної діяльності, вибору професії;

– самодіагностика і саморегуляція емоційного стану;

– досягнення адекватного сприйняття себе, позитивного ставлення до себе;

– визначення рівня домагань, самооцінки;

– досягнення адекватного рівня самооцінки.

На вищому підрівні відбувається корекція поведінкових реакцій, стереотипів, власних особливостей емоційного реагування, спілкування з людьми; аналіз внутрішньоособистісних проблем, конфліктів та усвідомлення причин виникнення деяких соматичних порушень тощо.

Для підвищення ефективності навчання фахівців/майбутніх фахівців на внутрішньоособистісному рівні необхідно мати/набути знання з основ теорії психоаналізу і групового аналізу. Але основними методами роботи з

фахівцями/майбутніми фахівцями на цьому рівні можна вважати тренінг сенситивності та тренінг особистісного росту.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Належний рівень підготовки фахівців полягає не лише в опануванні загальних професійних знань, умінь і навичок, але й в розвитку соціально-психологічної озброєності, основу якої складає соціальна перцепція.

2. Невід'ємними складовими соціальної перцепції, окрім когнітивної (пізнання як сукупності уявлень про соціальний об'єкт, розуміння його як раціонально-логічне пояснення; прогнозування його станів і процесів), є: емоційна (емпатія, співчуття, співпереживання); діяльнісна (поведінкова, конативна); мотиваційна (відображає ступінь ідентифікації суб'єкта з об'єктом, визначає специфіку діяльнісного й емоційного компонентів і має регулятивний вплив на поведінку суб'єкта через знання про те, як об'єкт сприймання зорієнтовано у певних ситуаціях).

3. Соціальна перцепція як процес пізнання та оцінки фахівцем партнера в процесі їх спільної діяльності є носієм низки важливих функцій, особливості реалізації яких в професійній діяльності суттєво позначаються на її ефективності.

4. Формування соціальної перцепції як складової соціально-психологічної компетентності відбувається на трьох рівнях: емоційному, когнітивному і мотиваційному.

5. Навчання фахівців/майбутніх фахівців у сенсі соціально-психологічної компетентності доцільно проводити на рівні психічних процесів, рівні міжособистісних взаємодій та внутрішньоособистісному рівні.

Список використаної літератури

1. Агеев, В. С. Межгрупповое взаимодействие: Социальные психологические проблемы / В. С. Агеев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 240 с.

2. Андреева, Г. М. Психология социального познания : учеб. пособие для студентов психол. и пед. спец. вузов / Г. М. Андреева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.

3. Бодалев, А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 271 с.

4. Кульчицька, А. В. Соціально-психологічна компетентність менеджерів: освітній аспект / А. В. Кульчицька // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. праць № 3–4. – Луцьк : Настир'я, 2004. – Вип. X, ювілейний. – С. 97–103.

5. Литвиненко, Т. М. Органічне поєднання теоретичного навчання та практичної підготовки як умова підвищення ефективності економічної освіти в сучасній Україні / Т. М. Литвиненко // Розбудова менеджмент-освіти в Україні : матеріали II щорічної національної конференції. – К., 2000. – С. 125–128.

6. Treenwald, A. T. Implicit Social Cognition: attitudes, selfesteem and stereotypes / Treenwald A. T. and Mahrain R. B. // Psychological Review. – 1995. – Vol. 102. – № 1. – P. 4–27.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Засекіна Л. В.